

ТЕМА 4. ВІДДАНІСТЬ ВЕРХОВЕНСТВУ ПРАВА ТА ПРАВАМ ЛЮДИНИ

План:

1. Верховенство права як ключова цінність правничої професії
2. Роль правника у забезпеченні верховенства права у суспільстві
3. Етичні аспекти захисту прав і свобод людини у професійній діяльності
4. Професійний обов'язок правника щодо протидії дискримінації
5. Забезпечення доступу до правосуддя як етична вимога до діяльності правника
6. Справедливість та гуманізм у професійній діяльності правника
7. Баланс між дотриманням букви закону та духу права: етичні дилеми
8. Відповідальність правника за просування верховенства права у суспільстві
9. Етичні аспекти розбудови правової держави

Перелік ключових термінів і понять: верховенство права, права людини, законність, правова визначеність, заборона свавілля, доступ до правосуддя, недискримінація, правова держава, гуманізм у праві, професійна етика правника, правова культура, правосвідомість, право діяльності, безоплатна правова допомога, адвокатська таємниця, правовий нігілізм, справедливість, принцип пропорційності, правове просвітництво, зловживання правом.

Питання для самоконтролю:

1. Якими є основні елементи верховенства права згідно з Венеційською комісією?
2. Яке значення має верховенство права для правничої професії?
3. Які функції виконує правник у забезпеченні верховенства права в суспільстві?
4. Які етичні дилеми можуть виникати при захисті прав людини у професійній діяльності правника?
5. У чому полягає професійний обов'язок правника щодо протидії дискримінації?
6. Які існують практичні інструменти протидії дискримінації у професійній діяльності правника?
7. Які складові включає поняття доступу до правосуддя?
8. Як спеціальні механізми забезпечення доступу до правосуддя реалізуються в Україні?
9. У чому полягає етична дилема між дотриманням букви закону та духу права?
10. Які підходи існують для вирішення дилеми між буквою закону та духом права?
11. Яка роль правника у просуванні верховенства права у суспільстві?
12. Як забезпечуються принципи справедливості та гуманізму у діяльності правника?
13. Які основні етичні засади розбудови правової держави?

14. Які виклики існують для правників у процесі розбудови правової держави?

15. Як змінюється роль правника в умовах воєнного стану щодо забезпечення верховенства права?

Тести для самоконтролю:

1. Який принцип закріплений у ст. 8 Конституції України?

- а) принцип демократії
- б) принцип соціальної справедливості
- в) принцип верховенства права
- г) принцип народного суверенітету

2. Який з елементів НЕ входить до складу принципу верховенства права за Венеційською комісією?

- а) законність
- б) правова визначеність
- в) централізація державної влади
- г) доступ до правосуддя

3. Яка функція правника полягає у підвищенні правової свідомості та правової культури громадян?

- а) правозахисна
- б) правозастосовча
- в) правопросвітницька
- г) медіаційна

4. Яке право НЕ може бути обмежене навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану згідно з Конституцією України?

- а) право на свободу пересування
- б) право на невтручання в особисте життя
- в) право на підприємницьку діяльність
- г) право не бути підданим катуванню

5. Який нормативний акт регулює питання надання безоплатної правової допомоги?

- а) Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»
- б) Закон України «Про безоплатну правову допомогу»
- в) Закон України «Про судоустрій і статус суддів»
- г) Кодекс України про адміністративні правопорушення

6. Яка стаття Конституції України встановлює, що не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань?

- а) стаття 21
- б) стаття 22
- в) стаття 24
- г) стаття 28

7. Який підхід до тлумачення правових норм передбачає інтерпретацію з урахуванням їх мети та призначення?

- а) буквальний
- б) телеологічний

- в) граматичний
- г) історичний

8. *Що із перерахованого є спеціальним механізмом забезпечення доступу до правосуддя?*

- а) судова експертиза
- б) юридична консультація
- в) Pro bono діяльність
- г) судова практика

9. *Яка етична дилема виникає, коли формально правомірна дія суперечить призначенню права та принципам справедливості?*

- а) конфлікт інтересів
- б) зловживання правом
- в) правовий нігілізм
- г) формальне тлумачення

10. *Який принцип передбачає пошук балансу між різними правовими цінностями та інтересами?*

- а) принцип верховенства права
- б) принцип рівності
- в) принцип пропорційності
- г) принцип законності

11. *Яка з наведених груп не належить до вразливих категорій осіб, що потребують особливої уваги правника?*

- а) діти
- б) особи з інвалідністю
- в) малозабезпечені особи
- г) державні службовці

12. *Що із переліченого НЕ є правовою позицією Конституційного Суду України щодо верховенства права?*

- а) верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу діяльність
- б) верховенство права передбачає пріоритет закону над конституцією
- в) верховенство права вимагає наповнення законів ідеями соціальної справедливості
- г) верховенство права передбачає втілення у правозастосовну діяльність

13. *Які дії правника сприяють утвердженню довіри до правничих інституцій?*

- а) критика судових рішень у ЗМІ
- б) особистий приклад доброчесності
- в) лобювання інтересів клієнта
- г) публічна дискусія з іншими правниками

14. *Що згідно з Правилами адвокатської етики є підставою для відступу від принципу конфіденційності?*

- а) вимога правоохоронних органів
- б) необхідність захисту життя та здоров'я людей
- в) громадський інтерес

г) рішення суду

15. Який етичний принцип передбачає індивідуальний підхід до кожної справи з урахуванням усіх її обставин?

а) принцип справедливості

б) принцип професіоналізму

в) принцип конфіденційності

г) принцип компетентності

Практичні завдання:

1. Проаналізуйте рішення Європейського суду з прав людини у справі «Наталія Михайленко проти України» (2013) та визначте, які принципи верховенства права були порушені у цій справі. Запропонуйте механізми, які могли б запобігти подібним порушенням у майбутньому.

2. Розробіть концепцію просвітницького заходу з питань протидії дискримінації для учнів старших класів школи. Визначте ключові теми, формат проведення, очікувані результати та показники ефективності.

3. Складіть план дій правника з надання правової допомоги особі з інвалідністю, яка зіткнулася з обмеженням доступу до правосуддя через архітектурну недоступність суду та відсутність перекладача жестової мови. Зазначте всі можливі механізми захисту прав та забезпечення ефективного доступу до правосуддя.

4. Провести аналіз етичної дилеми: адвокату стало відомо, що його клієнт планує вчинити правопорушення, яке може заподіяти значну шкоду третім особам. Визначте можливі варіанти дій адвоката з точки зору професійної етики, норм законодавства про адвокатуру та принципу конфіденційності.

5. Розробіть проєкт етичного кодексу для юридичної клініки закладу вищої освіти, який би відображав принципи верховенства права, захисту прав людини, недискримінації та доступу до правосуддя. Обґрунтуйте включення кожного положення.

6. Підготуйте аналітичну записку щодо дотримання гарантій прав людини в умовах воєнного стану в Україні. Визначте основні ризики обмеження прав людини, механізми протидії таким обмеженням та роль правничої спільноти у забезпеченні верховенства права в надзвичайних умовах.

7. Розробіть план проведення pro bono ініціативи юридичної фірми для підвищення доступу до правосуддя вразливих груп населення. Визначте цільову аудиторію, види правової допомоги, механізми реалізації та очікувані результати.

Теми доповідей для презентації на практичному занятті:

1. Проблеми імплементації принципу верховенства права в українську правову систему.

2. Роль Конституційного Суду України у забезпеченні верховенства права.

3. Міжнародні стандарти правничої професії та їх значення для розбудови правової держави.

4. Етичні дилеми в адвокатській діяльності: баланс між інтересами клієнта та принципами справедливості.

5. Доступ до правосуддя для вразливих груп населення: проблеми та шляхи їх вирішення.

6. Принцип недискримінації у судовій практиці: порівняльний аналіз підходів національних судів та ЄСПЛ.

7. Pro bono діяльність як етичний обов'язок правника: міжнародний досвід та українські реалії.

8. Верховенство права в умовах воєнного стану: виклики та механізми забезпечення.

9. Роль правової просвіти у формуванні правової культури суспільства.

10. Юридичні клініки як інструмент забезпечення доступу до правосуддя та формування етичної культури майбутніх правників.

11. Етика правника у публічному просторі: межі допустимої поведінки та висловлювань.

12. Медіація як альтернативний спосіб вирішення спорів: етичні аспекти діяльності правника-медіатора.

Ситуативні задачі:

1. Адвокат Петренко представляє інтереси громадянина Іваненка у справі про шахрайство. Під час підготовки до процесу клієнт зізнається адвокату, що дійсно вчинив інкриміновані йому дії, проте просить будувати захист на повному запереченні вини та наполягає на використанні свідчень свого друга, який готовий надати неправдиве алібі. Клієнт мотивує це тим, що має неповнолітніх дітей і не хоче потрапити до в'язниці.

Адвокат опиняється перед етичною дилемою: з одного боку, він зобов'язаний захищати інтереси клієнта найкращим чином, з іншого – не може сприяти введенню суду в оману та підризу засад правосуддя. Крім того, якщо адвокат відмовиться від такої стратегії захисту, це може погіршити становище клієнта.

Проаналізуйте етичні та правові аспекти ситуації. Визначте можливі варіанти дій адвоката відповідно до принципів верховенства права та професійної етики. Обґрунтуйте оптимальне рішення в цій ситуації.

2. До центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги звернулася Марія, 75-річна пенсіонерка з інвалідністю, яка проживає в сільській місцевості. Жінка скаржиться на рішення органу соціального захисту про відмову у призначенні субсидії. Справа є неоднозначною, потребує глибокого аналізу законодавства та судової практики.

Центр призначив адвоката Сидоренка для надання правової допомоги. Проте справа ускладнюється тим, що: Марія через стан здоров'я не може самостійно відвідувати судові засідання у районному центрі; у селі відсутній стабільний інтернет-зв'язок для проведення онлайн-засідань; для обґрунтування позиції необхідно зібрати додаткові документи в різних установах; жінка має обмежені можливості для комунікації через погіршення слуху.

При цьому судовий розгляд потребує відносно швидкого вирішення, оскільки від цього залежить фінансове становище пенсіонерки.

Визначте перешкоди для доступу до правосуддя у цій ситуації. Запропонуйте шляхи подолання виявлених перешкод. Розробіть стратегію правового супроводу з урахуванням принципів верховенства права та гуманізму.

3. До юриста звернулась Олена, яка працює в ІТ-компанії на посаді менеджера проєктів. Протягом останніх трьох місяців вона неодноразово подавала заявку на участь у програмі підвищення кваліфікації та отримання позиції старшого менеджера, але щоразу отримувала відмову. Нещодавно вона дізналася, що усі вакансії на цю позицію заповнили чоловіки, які мають такий самий або навіть менший досвід роботи.

Під час приватної розмови директор компанії натякнув Олені, що керівництво віддає перевагу чоловікам на керівних посадах, оскільки «жінки часто йдуть у декретну відпустку» і «не можуть працювати понаднормово через сімейні обов'язки». При цьому у трудовому договорі та корпоративних документах компанії декларуються принципи рівності та недискримінації.

Олена має докази своєї високої продуктивності, позитивні відгуки клієнтів та колег. Вона не заміжня, не планує найближчим часом мати дітей, але вважає, що це не повинно впливати на її кар'єрні можливості.

Визначте, чи має місце дискримінація в описаній ситуації. Запропонуйте правові механізми захисту прав Олени. Розробіть стратегію доведення факту дискримінації у суді. Запропонуйте можливі варіанти позасудового врегулювання ситуації.

4. Суддя районного суду Коваленко розглядає справу про дрібне хуліганство стосовно 19-річного студента Петра, якого звинувачують у порушенні громадського порядку під час мирного протесту. Доказова база у справі є досить слабкою: є лише рапорт поліцейського без відеофіксації та без показань свідків.

Справа ускладнюється тим, що: мирний протест був спрямований проти будівництва об'єкта, в якому, як подекують, має фінансовий інтерес голова місцевої адміністрації; напередодні розгляду справи до судді неофіційно звернувся представник місцевої влади з проханням «уважно поставитися до справи» та натяком на необхідність «показового рішення для запобігання новим протестам»; водночас суддя знає про системні проблеми із затриманнями активістів у подібних справах, про що вже є рішення ЄСПЛ щодо України.

Законодавство дозволяє судді як призначити адміністративний арешт, так і обмежитися попередженням або штрафом, або взагалі закрити справу за відсутністю складу правопорушення.

Проаналізуйте етичні аспекти ситуації з точки зору принципів верховенства права та суддівської етики. Визначте, які фактори суддя повинен врахувати при прийнятті рішення. Запропонуйте оптимальне рішення з урахуванням принципів справедливості, незалежності судді та верховенства права.

5. Адвокат Петренко представляє інтереси громадянина Маркова, якого затримали за підозрою у поширенні інформації про переміщення військових підрозділів у соціальних мережах. Справа розглядається в умовах воєнного стану. Марков стверджує, що публікував лише інформацію з відкритих джерел, не усвідомлюючи можливих наслідків.

Під час досудового розслідування: Маркову обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою без альтернативи застави; захисту відмовлено у доступі до частини матеріалів справи з посиланням на державну таємницю; близьким підозрюваного обмежено можливість побачень з міркувань безпеки; термін досудового розслідування продовжено понад встановлені законом строки з посиланням на особливий період.

Правоохоронні органи та прокуратура наполягають, що всі обмеження прав підозрюваного обумовлені воєнним станом та необхідністю забезпечення національної безпеки.

Проаналізуйте ситуацію з точки зору дотримання балансу між вимогами безпеки та гарантіями прав людини. Визначте, які права підозрюваного могли бути порушені, та які з них не підлягають обмеженню навіть в умовах воєнного стану. Розробіть стратегію захисту, що ґрунтується на принципах верховенства права. Запропонуйте правові механізми оскарження можливих порушень прав підозрюваного.